

Natuur in ontwikkeling

MARC JANSSEN

In 1992 heeft de Stichting Duinbehoud, op verzoek van staatssecretaris Gabor, de nota "Duinen voor de wind" uitgebracht. Deze nota is geschreven als uitwerking van het Natuurbeleidplan en geeft een toekomstvisie op het gebruik en beheer van de Nederlandse duinen. In de nota wordt aangegeven hoe we in de toekomst op een verantwoorde wijze met het duingebied om zouden kunnen gaan. Voor de Amsterdamse Waterleidingduinen betekent dit onder andere het terugdringen van de invloed van de waterwinning op de duinen, het behoud van het duingebied voor de natuurgerichte recreatie en het geven van ruimte aan natuurlijke processen.

De duinen als ecosysteem worden gekenmerkt door een hoge graad van natuurlijkheid en grote verschillen in ruimte en tijd. In het duingebied komen we naast elkaar tal van verschillende ecosystemen tegen zoals stuivende duinen, vochtige duinvalleien, mos- en korstmossenvlakten, graslanden, struwelen en bossen. Door natuurlijke processen als verstuiwing en vegetatiesuccessie kunnen bepaalde ecosystemen soms verdwijnen en elders weer opnieuw tot ontwikkeling komen. Deze grote dynamiek van het duingebied heeft geleid tot een waardevol landschap en een grote rijkdom aan planten- en dierenleven.

Rijkdom

De duinen vormen slechts een smalle strook langs onze kust. Zij beslaan nog geen 2% van het Nederlands grondgebied. Toch komt tweederde van alle Nederlandse plantensoorten in deze smalle strook voor. Niet minder dan 850 verschillende (hogere) plantensoorten zijn er te vinden. Sommige van deze planten zijn zeer algemeen, zoals riet, brandnetel en straatgras. Deze soorten treft men op veel plaatsen in Nederland aan. De duinen zijn echter bij uitstek een plek waar men nog steeds vele zeld-

Door de infiltratie van rivierwater worden veel voedingsstoffen het duin in gebracht. Langs de oevers van de infiltratiegeulen leidt dit tot een vegetatie met o.a. brandnetels (foto: Marc Janssen).

zame soorten kan aantreffen, zoals diverse soorten orchideeën. Bijna 15% van de in de duinen voorkomende plantensoorten is (vrijwel) uniek voor de duinen zoals de duindoorn, de blauwe bremraap en de blauwe zeedistel. Daarnaast biedt het gevarieerde duinlandschap onderdak aan vele verschillende soorten mossen, korstmossen en paddestoelen. Ook het dierenleven is rijk vertegenwoordigd: van loopkevers en rugstreeppadden tot vleermuizen en vossen.

De helft van de Nederlandse dagvlindersoorten is in het Nederlandse duingebied te vinden en tweederde van de Nederlandse broedvogelsoorten komt regelmatig tot broeden in de duinen, waaronder soorten als de tapuit en de blauwe kiekendief. Liefst 140 van de ca. 190 Nederlandse broedvogels kunnen in het duingebied worden aangetroffen. Ook de Amsterdamse Waterleidingduinen (AW-duinen) is een sprekend voorbeeld van een gevarieerd en rijk natuurgebied met vele verschillende soorten planten en dieren.

Aantastingen

Het Nederlands duingebied wordt echter ook voortdurend bedreigt door tal van aantastingen. Het gaat dan om zaken als het verlies van duinterrein door afgravingen, woningbouw en kustafslag. Maar ook zaken als verdroging door grondwaterwinning en aanplant van naaldbossen, verruiging van duinterrein door helminplant en luchtverontreiniging en aantasting van duinterrein door oppervlakte-infiltratie en intensieve recreatie bedreigen de natuurwaarden van het duingebied.

In de nota "Duinen voor de wind" is getracht om wegen aan te geven om deze aantastingen te keren en het duingebied als waardevol natuurgebied te behouden. In de nota worden doelstellingen geformuleerd ten aanzien van het duingebied, worden herstelmaatregelen voorgesteld en worden voorstellen gedaan voor het medegebruik van het duingebied.

Het zou te ver gaan om in dit themanummer over de AW-duinen een volledige samenvatting te geven van de nota "Duinen voor de wind". Wel is het zinvol om enkele thema's te bespreken die van belang zijn voor de AW-duinen.

Waterwinning

De AW-duinen zijn eigendom van de gemeente Amsterdam. Deze gemeente heeft het gebied vorige eeuw speciaal aangekocht voor de productie van drinkwater. Al halverwege de vorige eeuw werden de eerste duingronden aangekocht van de leden van de familie Van Lennep en van jonkheer Barnaart voor de aanleg (in 1851) van de Oranjesluis en enkele kanalen voor de winning van duinwater. In de loop van de 19e eeuw zijn, mede onder druk van onteigeningsprocedures, steeds meer gronden aangekocht voor de uitbreiding van het kanalenstelsel.

De eerste levering van duinwater aan de Amsterdamse bevolking dateert van 1853. Toen werd, op

In de vorige eeuw is in de AW-duinen een groot infiltratieveld aangelegd voor de produktie van drinkwater (foto: GWA).

9 december van dat jaar, het eerste duinwater aangeboden voor één cent per emmer aan de fontein buiten de Willemspoort (ook wel Haarlemmerpoort genoemd). Van 8 uur 's ochtends tot 4 uur 's middags konden de burgers van Amsterdam hier duinwater kopen.

Voor de volksgezondheid is de levering van drinkwater uit het duingebied een zegen geweest; voor de natuur is het helaas geen onverdeeld succes gebleken. Door de winning van grondwater vanaf 1853 zijn grote delen van het duingebied landschappelijk aangetast en is het duingebied ernstig verdroogd. Waardevolle vochtige duinvalleien met karakteristieke plantensoorten zijn hierdoor verdwenen en het landschap draagt op vele plaatsen de sporen van menselijk ingrijpen. Deze aantasting van het duingebied kreeg een nieuwe dimensie met de aanvoer van rivierwater vanaf 1957. De duinen werden ingezet bij het zuiveren van rivierwater voor de produktie van drinkwater. Om dit rivierwater op de juiste plaats in het duingebied te krijgen werden weer grote delen van het duingebied vergraven. Ook werden met het infiltratiewater grote hoeveelheden voedingsstoffen en gebiedsvreemde stoffen aangevoerd. Deze stoffen veroorzaakten een verontreiniging van bodem- en grondwater in het duingebied en een aantasting van de natuurwaarden. Met name langs de oevers van de infiltratiegeulen zijn deze effecten goed zichtbaar. Hier hebben zich ruigtevegetaties ontwikkeld met plantensoorten als riet, brandnetel en harig wilgeroosje. Een verbeterde voorzuivering

Op enkele plaatsen in de Amsterdamse Waterleidingduinen vinden we nog de van oorsprong stuivende duinen zoals hier in de Schapendel en omgeving. Een ander deel dat bekend staat om zijn fraaie verstuingen is de Blink ten zuiden van de Langevelderslag (foto: Siem Langeveld).

van het infiltratiewater heeft geleid tot een vermindering van deze aantastingen, maar zeker niet tot een afdoende oplossing.

Nieuwe kansen

In de nota "Duinen voor de wind" worden voorstellen gedaan om de grondwaterwinning in de duinen drastisch te verminderen en de oppervlakte-infiltratie deels te saneren. In de plaats hiervan zouden alternatieve technieken voor de produktie van drinkwater ontwikkeld moeten worden, zoals diepinfiltratie en hyperfiltratie. Deze technieken zijn veel minder gebonden aan het kwetsbare duingebied en kunnen ook buiten het duin worden gerealiseerd. In de AW-duinen zijn bovendien zeer goede mogelijkheden aanwezig voor herstel van de natuur door het terugdringen van de waterwinning.

Vermindering van de grondwaterwinning kan met name in het zuidelijk deel van de AW-duinen, de Luchterduinen, tot grote natuurwinst leiden. Het stoppen van de waterwinning in het Van Limburg Stirumkanaal en het Oosterkanaal biedt in de eerste plaats mogelijkheden voor landschappelijk herstel van dit duingebied. Met enige ingrepen kunnen deze littekens in het landschap worden weggevoerd. Het stoppen van de grondwaterwinning in dit gebied zal vervolgens leiden tot een stijging van de grondwaterstand en het ontstaan van vochtige duinvalleien. Na enige tijd kunnen hier vegetaties tot ontwikkeling komen met waardevolle plantensoorten als parnassia, duizendguldenkruid en rietorchis. Uit studie van het waterleidingbedrijf is gebleken, dat het stoppen van de grondwaterwinning in dit gebied kan leiden tot het ontstaan van niet minder dan 133 ha vochtige duinvalleien en natuurlijk open water (zie het artikel van Luc Geelen in dit nummer).

Ook elders in de AW-duinen kunnen natuurwaarden hersteld worden; niet alleen door het stoppen van de waterwinning, maar ook door aanpassing ervan. Het uit productie nemen van delen van de oppervlakte-infiltratie biedt mogelijkheden voor landschappelijk herstel van het duingebied. Daarbij kan de natuurlijke hydrologie weer worden hersteld en krijgen natuurlijke processen als verstuingen en vegetatiesuccessie weer een kans.

Maar ook bij handhaving van delen van de waterwinning in de duinen is natuurwinst te bereiken. Door een veranderde vormgeving van de infiltratiegeulen (b.v. vlakkere oevers) en een veranderde bedrijfsvoering (b.v. een konstant waterpeil en verdere voorzuivering) is het mogelijk om een rijkere vegetatie te krijgen met meer duinspecifieke plantensoorten. Voor vogels zijn deze overgangen tussen het droge duinen en de infiltratiegeulen met aangepast beheer natuurlijk ideaal.

Een belangrijk discussiepunt voor de gemeente Amsterdam blijft of we dure technieken (zoals diepinfiltratie en hyperfiltratie) gaan aanwenden om uit ons vervuilde oppervlaktewater op verantwoorde wijze drinkwater te bereiden, of dat we toch blijven terugvallen op de goedkope wijze van drinkwaterproduktie in natuurgebieden zoals dat tot voor kort gebeurde. De natuur krijgt voor deze laatste oplossing dan echter wel weer de rekening gepresenteerd.

Rekreatie

Een geheel ander discussiepunt betreft de recreatie in de AW-duinen. De AW-duinen is van oudsher

Door het aanleggen van ecologische verbindingso-
nes met de Kennemerdui-
nen ontstaan mogelijkhe-
den voor de herintroductie
van het edelhert in de AW-
duinen en Kennemerdui-
nen (foto: Paul Timmer-
beil).

een gebied geweest waar de rekreatant op zoek kon gaan naar rust, ruimte en natuur. Door de grootschaligheid van het gebied en het ontbreken van een netwerk van autowegen en fietspaden is het gebied zeer in trek bij wandelaars.

Deze aantrekkelijkheid van de AW-duinen voor wandelaars dreigt helaas verloren te gaan. Er zijn snode plannen om dwars door de AW-duinen een fietspad aan te leggen. Hiermee zouden grote aantallen nieuwe bezoekers de kern van het natuurgebied in worden geleid. Dit fietspad zou niet alleen veel onrust in het duingebied brengen, het is daarnaast ook overbodig. Voor fietsers zijn goede fietsmogelijkheden aanwezig op het fietspad langs de zeereep en op het fietspad langs de duinrand. Een verbetering van de verkeersveiligheid op deze fietspad zou de route nog aantrekkelijker kunnen maken voor recreanten.

Een ander probleem is de toenemende massaliteit van het trimmen in de AW-duinen. Uiteraard is het geen enkel probleem, wanneer mensen op een drafje sjokkend door het duingebied hun konditie op peil proberen te houden. Wel wordt het een probleem, wanneer deze trimmers met hele busladingen tegelijk worden aangevoerd en wanneer sport-scholen het duingebied gaan gebruiken als sportlokaal. Met name wandelaars kunnen zich mateloos ergeren aan het gepuf en gehijg van deze grote groepen trimmers. Een oplossing voor dit probleem zou zijn, om een beperkt deel van het duinterrein te reserveren voor deze speciale groep van duinbezoekers (bijvoorbeeld de paden langs het Noordoostkanaal) en deze mensen voor het overige door te verwijzen naar speciaal daarvoor ingerichte recreatieterreinen (zoals Spaarnwoude).

Natuurlijke processen

Een belangrijk kenmerk van het Nederlands duingebied is de grote dynamiek van dit natuurgebied. Onder invloed van zon, zee, wind en regen is een waardevol landschap ontstaan met een grote rijkdom aan planten- en dierenleven. Om deze rijkdom te behouden is het van belang om de natuurlijke processen in dit duingebied de ruimte te geven en de grootschaligheid van het duingebied te garanderen.

Het meest in het oog springende natuurlijke proces in het duingebied is de zandverstuiving. Bevorde-

ring van dit proces van zandtransport van strand naar binnenduinen houdt het landschap levendig. Dichtgegroeide valleien kunnen overstoven raken en nieuwe duinen kunnen gevormd worden. Bovendien kunnen hiermee oude littekens in het landschap, zoals het Van Limburg Stirumkanaal, verdwijnen en kunnen vochtige duinvalleien ontstaan door uitstuiving tot op het grondwater.

Een ander belangrijk punt is het verwijderen van onnatuurlijke elementen uit het landschap zoals de eertijds aangeplante naaldbossen. De natuurwaarde van deze bossen is zeer beperkt en naaldbossen veroorzaken bovendien een verdroging van het duingebied. Een geleidelijke omvorming van deze naaldbossen naar een meer natuurlijke duinvegetatie (duingrasland, struweel, loofbos) ligt dan ook voor de hand.

Om de grootschaligheid en de ecologische waarde van het duingebied te verbeteren is het zinvol om ecologische verbindingen te leggen met naastliggende duingebieden. In het zuiden is de Langevelderslag nog steeds een barrière, met name door de hoge hekken en het drukke autoverkeer op zomerse dagen. In het noorden is de Zandvoortse Laan voor veel dieren een niet te nemen hindernis. De aanleg van ecoducten of ecologische corridors kan de uitwisseling tussen duingebieden voor o.a. reeën sterk verbeteren. Wanneer ook verder naar het noorden bij de Zeeweg dergelijke ecologische verbindingsozones worden gerealiseerd, ontstaat een groot aaneengesloten natuurgebied van bijna 8000 hectaren. In een dergelijk grootschalig natuurgebied ontstaan weer mogelijkheden voor de herintroductie van grote zoogdieren, zoals het edelhert. De herintroductie van het edelhert zou uiteraard een grote verrijking zijn voor de Amsterdamse Waterleidingduinen.